

Osallistavan tiedeviestinnän teoria ja käytäntö

TUUKKA TAMMI

Riittääkö, että tiedeviestinnän kohteena oleva maallikko (kansalainen, toimittaja tai päättäjä) ymmärtää tutkimustuloksen olevan merkittävä – vai pitäisikö hänen myös päästä tasavertaisesti arvioimaan tutkimuksen merkittävyyttä ja vaikuttamaan tutkimuskoh-teisiin?

Tämän lehden analyysissaan viestinnän tutkijat Sampsa Saikkonen ja Esa Väli-verron kuvaavat tiedeviestinnän ”dialogista käännettä”. Perinteisesti tiedeviestinnässä tie-de ja kansalaiset on nähty kahtena erillisenä toimijaryhmänä, joista tiede on se yliver-taisempi. Tiedeviestinnän tavoite on ollut saada ihmiset *ymmärtämään* tutkimuksen tulokset (engl. *public understanding of science, PUS*). Tämä myös puutemalliksi kutsuttu näkökul-ma on korostanut kansalaisten tiedettä koskevaa tietämystä ja oppimista. Puutteen asteta eli ”tieteen lukutaitoa” on mitattu muun muassa tiedebarometriä avulla.

Nyt vallalle pyrkii entistä vuorovaikutteisempi ja tasavertaisempi tiedeviestintämalli: siinä tiedeviestintä perustuu dialogiin tutkijoiden ja maallikkojen välillä. Ajatuksena on, että kansalaisten *osallistuminen* (engl. *public engagement of science, PES*) tieteestä käytävään keskusteluun legitimoit ja parantaa tutkimustulosten käyttöä. Saikkonen ja Väli-verron suomentavat uuden mallin osallistavaksi tiedeviestinnäksi. Malli korostaa vuoro-puhelua, eri osapuolten aktiivista osallistumista ja vastavuoroista oppimista yksisuuntaisen tiedottamisen, opettamisen tai valistamisen sijaan. Osallistavan tiedeviestinnän käy-tännön sovellutuksia ovat esimerkiksi fokusryhmäkeskustelut, konsensuskokoukset, kansalaisraadit, tiedekahvilat sekä internetissä ja sosiaalisessa mediassa käytävät keskustelut.

Suomalaisilla on muihin EU-maihin verraten suuri luottamus viranomaisiin ja asian-tuntijoihin. Erityisesti kansalaisia kiinnostavat lääketieteeseen liittyvät tiedeasiat. On kuitenkin aiheita, joissa asiantuntijatieta kohtaa rankkaakin vastapuhetta. Yksi tällainen tee-ma on viime vuosina ollut ravinnon rasvat ja niihin liittyvät suositukset.

Ravitsemustieteen professori Mikael Fogelholm kirjoitti taannoin (Tieteessä tapahtuu 1/2012) ravitsemustieteilijöiden olevan kovilla julkisessa keskustelussa: ”Juuri nyt tutkijoiden toivotaan avautuvan ja viestivän sosiaalisessa mediassa. Osallistuminen aktiivi-sesti kansalaiskeskusteluun olisi samalla osa yliopiston kolmatta tehtävää, yhteiskunnal-lista vaikuttamista. Tällä hetkellä ravitsemustutkija ei yksinkertaisesti voi lähteä vuoro-vaikutteiseen keskusteluun internetissä – viestien tulvaan hukkuu, eikä sitä taitaisi psyy-kekään kestä. Monet tutkijat ja muut ravitsemusasiantuntijat ovat itse asiassa alkaneet kieltäytyä tiedotusvälineiden haastatteluista, koska he eivät jaksakaan lukea sitä vihapostia, mikä julkaistusta jutusta seuraa. Se on sääli, näin tutkijat ikään kuin pakotetaan käper-tymään kammioonsa.”

Rasvakeskustelun ongelmana ei siis ole ollut kansalaisten osallistuminen puute: net-ti ja muut mediat ovat täynnä rasvapuhetta. Pikemmin ongelmana on ollut keskuste-lijoiden kohtaamattomuus ja keskustelun tyyli. Tässä YP:ssä erikoistutkija Mikko Jau-ho analysoi, miten ”suureen rasvakeskusteluun” osallistuvat, vallitsevia ravitsemusoppe-ja kritisoivat maallikot suhtautuvat asiantuntijuuteen ja tieteelliseen tietoon. Onko kri-tiikissä ehkä kyse tiedekielteisyydestä tai ainakin tiedeviestinnän puutemallin mukaisesta tieteellisen lukutaidon heikkoudesta?

Jauho tunnistaa keskusteluista kaksi rasvakriitikon perustyyppiä. Ensimmäinen tyyppi lähtee liikkeelle omista suotuisista kokemuksistaan vähähiilihydraattisen ruokavalion kanssa ja etenee vaatimaan tutkimuksia ja suosituksia, jotka ottavat huomioon kirjoittajan ja muiden vastaavien ihmisten kokemukset. Toinen keskustelijatyyppe puolestaan kohdistaa argumentaationsa suoraan siihen tieteelliseen tietoon ja niihin asiantuntijoihin, jotka ovat vallitsevien ravitsemussuosittelujen taustalla. Hän etsii aukkoja tutkimuksista ja esittää epäilyjä tutkijoiden ja suositusten laatijoiden taustaintresseistä. Epäily on molemminpuolista: myös vallitsevia suosituksia puolustavat puheenvuorot muistuttavat, että rasvasuosittelujen kritiikkiin ja vähähiilihydraattiseen ruokavalioon liittyy taloudellisia intressejä.

Jauhon mukaan kumpikaan rasvakriitikon perustyyppi ei ole varsinaisesti tiedevastainen. Molemmat päinvastoin uskovat lujasti tieteeseen, mutta hieman eri tavoin. Omien kokemuksiansa näkökulmasta keskustelevat kaipaavat yksilöllisten erojen huomioimista tutkimuksissa ja suosituksissa. Toisaalta näissä puheenvuoroissa ollaan usein taipuvaisia luottamaan vain omiin kokemuksiin ja kokeiluihin. Siitä huolimatta esitetään toive, että heidän suotuisat kokemuksensa saisivat entistä vankempaa tieteellistä tukea ja leviäisivät yhä laajemmalle. He haluavat siis vaikuttaa myös tutkimuskohteiden valintaan. Toinen keskustelijatyyppe puolestaan katsoo käyvänsä vakavasti otettavaa tieteellistä keskustelua; he ikään kuin vaativat tasaveroista asemaa tieteen kentällä. Jauhon sanoin ”keskusteluissa esitetyt argumentit eivät välttämättä läpäisisi tieteellistä arviota, mutta argumentaation rakenne seuraa tieteen mallia”. Jälkimmäisen keskustelijatyypin mukaan vallitsevien ravitsemussuosittelujen tutkimusperusta on puutteellinen, ja tämä saa heidät epäilemään niiden esittäjien taustaintressejä. Näin puheenvuorot nojautuvat riippumattoman tieteen ihanteeseen, jonka mukaan tutkijoiden tulisi olla vapaita ulkoisista sidonnaisuuksista ja parhaan argumentin tulisi voittaa.

*

Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta (TJNK) julkisti vuoden alussa tiedeviestinnän kansallisen toimenpideohjelman. *Tiede kuuluu kaikille!* -ohjelma korostaa ”tutkimustietoon perustuvan yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen tärkeyttä suomalaisen yhteiskunnan ja kansalaisten hyvinvoinnin kehittämisessä”. Ohjelmassa tiedeinstituutioita ja tutkijoita rohkaistaan panostamaan viestintään ja viestintätaitoihinsa. Suurelle yleisölle suunnatun viestinnän osalta ohjelma korostaa tiedekasvatusta, joka käsitetään ”elinikäiseksi prosessiksi, joka alkaa lapsuudesta, on osa perusopetusta ja jatkokoulutusta ja kohdistuu myös aikuisiin.” Tiedekasvatuksen tarkoituksena on vahvistaa ihmisten valmiuksia hankkia, esittää ja analysoida tietoa. Erikseen korostetaan, että tiedekasvatusta tarvitaan myös yhteiskuntatieteissä ja humanistisissa tieteissä.

Ohjelman yksi ehdotus on, että tiedeviestinnässä pitäisi nykyistä enemmän kuvata tieteen periaatteita ja menetelmiä yksittäisten uutiskynnyksen ylittävien tutkimustuloksien raportoinnin sijaan. Tämä on kannatettava idea; se luovii vanhan ja uuden tiedeviestintämallin välissä. Yhtäältä ehdotus perustuu vanhan puutemallin mukaiseen oletukseen siitä, että maallikot eivät tiedä tieteellisen tiedon ennakkoehtoista riittävästi, mutta toisaalta se on osallistava: kun tiedekasvatuksen myötä tiedetään enemmän siitä, miten tieteellinen tieto syntyy, voidaan myös paremmin valmiuksin osallistua tutkimuksista ja niiden merkityksistä käytävään debattiin.

Mikko Jauhon analyysin perusteella suurella yleisöllä on halua ymmärtää ja käyttää tieteellistä argumentaatiota, mutta vajetta tutkimuksenteon yleisten periaatteiden tuntemuksessa. Yleisö on tullut myös herkäksi haastelemaan tutkimuksen taustaintressejä. Tämäkin on osallistavan tiedeviestinnän ja -kasvatuksen kannalta hedelmällinen lähtökohta, kunhan ei jumiuduta salaliittoteoria-tyyppisiin poteroihin. Tutkimuksiin ja päätöksiin liittyy usein intressejä ja sidonnaisuuksia, niitä ei pääse pakoon, ja ainoa tapa tehdä laadukasta tutkimusta on tunnistaa ne.